

jo je rešil peklenski poglavar, ali pa je sama, grda čarovnica, pojezdila k njemu na Klek. Isto noč je bil hud vihar, in toča je pobila žita in oklestila jablane.

To povest o pobožnem romarju in hudobnem dekletu mi je povedal sivolasi čebelar, ki je pasel čebele pod Osojnikom. Slišal jo je od svojega starega strica, ta pa jo je imel od Legatovega očeta, ki mu jo je povedal njegov ded, kateri je bil navzoč pri Markovem obešanju, ko se je na tako čudovit način izkazala njegova nedolžnost.

T A J I R O V V P A R I Z U

O D L O M E K / F E R D O D E L A K

Pariz. Tajirov.

V parterju cvet pariške literature. Pesniki, dramatiki, mnogo gledaliških ljudi; zastopniki intelektualne družbe francoske metropole.

Revolucija konvencionalnega gledališča, ruska revolucija.

Mnogo smo o tem slišali, mnogo tega čitali, videli smo slike vprizoritev, a vseeno so mnogim osebne predstave dokaj nejasne.

Stanislavskij, Majerhold, Tajirov...

Tajirov.

Socijalno-revolucionarna tendenca, odprava ničeve kulisne realitike, z ritmiko stopnjevana dinamičnost igre.

Poleg tega: Aleksander Tajirov je izumitelj odrske tridimenzionalnosti.

Ozadje in stene so Tajirovu postranskega pomena; glavni so mu prostor, tla, povečava odra navzgor, v višino. Višina pomeni tretjo dimenzijo revolucionarnega gledališča.

Zastor.

V prvem trenutku: nekaj resnično novega, za mnoge nenevadnega in posebnega. Geometrične konstrukcije, poševno se vzpenjajoča odrska tla, rjavo-sive mračne stene.

V drugem trenutku: Prizor z newyorškega uličnega križišča. Železo, beton; beton, železo. Neba se tu ne vidi. Hiše nimajo oken, nimajo vrat, le ventilacijske odprtine. Nad hišami se vzpenja rjavosivo ogrodje. Če šine razsvetljaj urno z lučjo preko njega, spoznamo v njem nadzemske železnice. Reflektorji iz ozadja osvetljujejo drveče avtomobile. Posrečena in močna iluzija.

Igra se prične.

Komad: «Črnec».

Avtor: Ameriški dramatik Evgen O'Neill.

Tajirov je Američana porusil. Z mračnostjo, razpoloženjem, pesmijo.

Pred zastor stopita obe sovražni plemeni. Belokožec in črnc pojeta svojo pesem.

Nato se prične prvo dejanje.

Tragedija sedanjosti.

Sedem situacij:

*

Zabavna in živahna igra otrok — belih in črnih —, ki ne poznajo plemenskega antagonizma. Svetlolasa Ela je prijateljica črnega Jima. Barva kože ne moti otrok v njihovi igri. Črni — beli. Ali ni vseeno? Bela deklica Ela bi bila celo rada črna.

Črnc Jim... on sanja o beli polti... «trikrat na dan pijem vodo s kredo. Če bom še dolgo pil, postanem bel.» Njemu ugaja bela polt bolj od črne. Otroško-ginljiva je Elina ljubavna izpoved Jimu. —

«Hotela bi biti ravno tako črna kot si ti.»

«Ne. Saj potem bi ti rekli 'Čokolada' ali pa 'Vrana'.»

«Jaz te ljubim» — reče Ela.

«Tudi jaz tebe.»

«Hočeš biti moj ženin?»

«Hočem.»

«In jaz bom tvoja nevesta.»

Mala bela Ela najde v črnem Jimu dobrega, zanesljivega prijatelja, ki jo bo varoval slehernega razžaljenja in je ne bo pozabil nikdar.

«Pa glej, da me ne pozabiš.»

«Tebe ne pozabim nikdar.»

S to obljubo se konča prva situacija.

*

Minula so otroška leta, minulo je prijateljstvo otroških let, izginila je enakost. Beli so gospodarji situacije, črnc je zastopnik «nižjega plemena». Beli in črni: na različnih socialnih stopnjah stoje. Ela je vesela, zaljubljena je v neumnega in gizdavega boksača Mickyja, pozabila je svojega vernega viteza, črnega Jima. Ostala je zgolj ravnodušnost, ki prehaja često v sovraštvo.

«Sovražite me, Ela?»

«Z vsemi sem enaka.»

«Kako pa, da z menoj včasih po celo leto ne govorite?»

«O čem naj govorimo, saj nimamo nič skupnega.»

Jim Ele in pozabil. Pripravljen je na vsako žrtev, da obvaruje svojo malo nevesto pred lahkomiselnim Mickyjem, kateremu je Ela le trenutno razvedrilo.

Jim obiskuje visoko šolo in upa, da mu pravniška diploma pomore do enakopravnosti in enakovrednosti z belimi.

Njegov drug iz otroške dobe, Joe, se srdi nanj, da hoče prekoračiti mejo, ki obkroža njegovo okolico.

«Misliš, da si boš z očetovim denarjem kupil belo kožo? Kdo si? Si črnc ali nisi?»

«Sem. Črnc sem. Oba sva črnca.»

Ta odgovor, zavest brezupnega položaja črncev, zaključi drugo situacijo.

*

Pet let pozneje. Boksač Micky je zapustil Elo, njen otrok je mrtev.

Mickyjev prijatelj Shorty, propalica, poizkuša pri Eli z denarjem odkupiti Mickyjevo svobodo.

«Živiš sama?» — jo vpraša Shorty.

«V Brooklinu.»

«Delaš?»

«V tovarni.»

«Neumnica. Lahko bi imela prijetno in veselo življenje in dobro bi zaslužila. Če hočeš, ti ga jaz preskrbim.»

Ogorčeno zavrne Ela Shortyja.

«Pes si, pes! Kaj ni človeka, ki bi te ubil?»

Shorty: «Črnčeva ljubica!»

«On edini je bel na tem svetu. Vi vsi pa ste črni, črni s svojo črno dušo.»

V vlemestu, ki ne pozna usmiljenja, misli Ela na smrt, samomor. Pred njim jo obvaruje Jim; v njem najde Ela resničnega in nesebičnega prijatelja. Ela je Jimu hvaležna, mnogo boljši in plemenitejši je, kot njeni beli rojaki. Jim ji preteklosti ne očita.

«In vsa ta dobrota, vse to, kljub vsej moji nevljudnosti ž njim.»

*

Iz cerkve stopita novoporočenca Ela in Jim. Pred cerkvijo stojе strogo ločeni črni in beli ljudje. Radovednost in sovraštvo sta jih privedla sem. Plemenski antagonizem belih dobi po tej poroki še večje oblike. Pa tudi črni ne morejo oprostiti Jimu, da je s to poroko izdal svoj rod.

Srd in sovraštvo, ki obdajata Elo in Jima, ju privede do tega, da zbežita v Evropo, tja, kjer je «solnce, morje, nebo in življenje za vse enako». Tu upata najti srečo in mir.

Na Jimovem domu. Mati in sestra Hatti pričakujeta Jimovo in Elino vrnitev. Njun povratek je obema neumljiv, vsaka si ga tolmači po svoje. Dva svetovna nazora, stari in novi, se križata.

Jim in Ela sta sklenila, vrniti se v domovino.

Plemenski antagonizem ju je tudi v Evropi zasledoval.

Ela se skuša uživeti v Jimovo družino. Med temi tremi ženami nastane konflikt, ki vodi k ločitvi. Bolestno se je spremenila Elina duševnost. Črna maska, ki visi na zidu njene sobe, se ji zdi predstava koncentriranega plemenskega sovraštva.

Jimu je hvaležna, prijateljstvo in ljubezen goji zanj. Maska pa vzbuja v njej srd in sovraštvo. Dve Eli — ljubeča in sovražna — se borita v njej. Ta boj jo privede do blaznosti. Stalno muči Elo misel na njeno poroko s črncem. Celo propali Shorty ji po njeni poroki s črncem obrne hrbet.

*

Jim čaka na univerzi na izid izpita. Ela je sama. Njena bolna misel je združila v črni maski vse gorje, vse črno, kar ji je uničilo življenje. V njeni bolni duši nastane dilema: ali zmaga maska in doseže Jim svoj cilj, kar pomeni zanjo pogubo, ali pa ubije ona masko in z njo vse, kar jo veže na Jima ter pobegne nato od sveta in ljudi. Beg iz življenja je Elina misel na rešitev. — Jim je pri izpitu padel. Ela triumfira in stopi pred masko:

«Vidiš, rekla sem ti, da izidem kot zmagovalka iz boja!»

V navalu blaznosti prebode masko z nožem.

Jim, katerega prevzame njena krutost, najde zanjo le te besede: «Vrag si, beli vrag!»

Ela si opomore, blaznost popušča. Kakor otrok je, ki si ne ve pomagati. Zopet je mala deklica Ela. Bolezen plemenskega sovraštva je premagana.

Jim ji je spet mali dečko, ki ga ljubi, kakor nekdam.

«Ne joči se, Jim. Tako malo časa imam še, sovražiti se morava. Pridi, igrajva se. Mali moj Jim, tako zelo te ljubim.»

Ela umrje v Jimovem naročju.

*

Čudovita igra. Za one, ki ne razumejo jezika, pantomima z glasbeno spremljavo, melodičnim ruskim jezikom.

Igra, ki drži živce v večni napetosti. To je velika oblikujoča sila režiserja Tajirova, sila, ki napravi iz vsakega igralca umetnika, ki slednjega igralca vlogi primerno izoblikuje in mu hkrati da vso svobodo kretanja in ustvarjanja. Resnično velika umetnost.